

ALGUNS ENSENYAMENTS DE LA GEOLINGÜÍSTICA

Joan Veny
Universitat de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

1. INTRODUCCIÓ

Voldria encetar la meua intervenció expressant la profunda satisfacció que sento pel fet que la nova Associació d'Amics d'Antoni Maria Badia Margarit inauguri la seva primera Jornada amb un tema dedicat a la dialectologia. Antoni Badia, al llarg de la seva carrera universitària, ha cultivat diversos camps de la lingüística i els seus estudis han estat models i estímuls de recerca. És el cas de la investigació dialectològica, simbolitzada sobretot en el projecte de l'Atles Lingüístic del Domini Català, promogut per ell i per Germà Colón, en els treballs inicials del qual va participar i dels quals vam aprendre els principis bàsics de l'enquesta dialectal.

Justament la meua participació en seixanta-nou de les enquestes realitzades així com en la transcripció i revisió d'una altra bona part, m'autoritza —crec—, abans de passar als punts concrets de la meua intervenció, a desgranar algunes reflexions, que podrien esdevenir recomanacions, sobre aspectes diversos de la investigació dialectal i especialment geolingüística.

I

2. SOBRE LA RECOLLIDA DE DADES

Quant a la recollida de materials i el seu aprofitament, cal recordar que l'èxit d'una bona enquesta rau en la bona selecció dels informants; així com en l'enquesta monogràfica la relació establerta amb la comunitat estudiada faci-

lita aquesta tasca, en el cas de l'enquesta geolingüística, que s'ha de realitzar en uns pocs dies, aquesta no és feina fàcil, i el dialectòleg no se'n surt sempre airós; a més, quan s'ha trobat el subjecte ideal, la seva retenció durant tres o quatre dies resulta difícil a causa de les labors agrícoles o ramaderes que el reclamen; el desinterès o el cansament poden agreujar la situació. Afegiria que l'interrogatori ha de ser pausat, sense presses, no acontentant-se amb les respostes rònegues sinó extremant informació sobre possibles sinònims i detalls d'ús del mot (poc usat, propi dels vells, mot recent, usat pels senyors, registre infantil, etc.) o insistint en la bondat de la resposta si aquesta s'advera poc fiable o poc precisa. S'ha parlat de la importància d'una enquesta dirigida; ara bé, s'ha d'evitar l'excessiva participació de l'investigador que podria contagiar la llengua de l'entrevistat; i si aquell pot esdevenir mut, ensenyant dibuixos i fotografies, millor: recordem que Sapon (1957) va inventar el qüestionari de dibuixos, el PLIM, combinat amb la gravació magnetofònica feta possible amb l'aparició al mercat d'aquests meravellosos aparells justament per a evitar l'esmentada possible contaminació.

3. SOBRE ELS INFORMADORS

Segurament que l'ALDC és l'últim atlas que es fa amb les característiques clàssiques pel que fa als informadors, resumides amb la sigla NORMs (Chambers i Trudgill, 1980, p. 33-35): *non-mobile older rural males*, és a dir, sedentarietat, pertinença al primer tram generacional, extracció rural i sexe masculí. Caldria matisar que l'adscripció exclusiva al sexe masculí que va practicar l'ALC de Griera o l'ALPI de T. Navarro Tomás no és compartida per l'ALDC, un 17 % d'informadors del qual són dones; quant a la preferència pels informants d'edat, cal justificar-la per les característiques del qüestionari, molt relacionat amb la vida agrícola i ramadera, coneguda sobretot per la gent gran; a més, certs atlas específics, com l'ornitonímic de les Balears de Cosme Aguiló i Antoni Mestre,¹ només són possibles recurrent a subjectes d'edat que coneixen aquesta fauna; el recurs als joves, que amb prou feines distingeixen un pinçà d'una cadenera, deixaria quasi desertes les pàgines de l'atles. Pels anys seixanta i setanta del segle passat un tal informador encara es podia trobar amb més o menys fortuna, i en unes poblacions més que en altres. La mobilitat era escassa i el grau d'instrucció, lligat a la procedència rural, era anivellat entre tots els parlants de la població (només el mestre, el metge, l'apotecari el posseïen superior); si jutgem pels resultats, tota crítica sobre

1. Un cop acabades les enquestes, esperem amb deler la publicació d'aquesta magna obra.

aquests aspectes resulta sobrerera i fora de lloc. Això ha permès de fer una fotografia del nostre paisatge lingüístic, sovint unitari però també plural, multiforme, amb les seves característiques més genuïnes, fidels en molts casos al seu passat, atesa l'estabilitat d'una gran part dels nostres dialectes, especialment els perifèrics. No cal dir que un treball com aquest esdevé una font d'informació bàsica i rica per al coneixement del català oral de mitjan segle xx i per a estudis diacrònics de la nostra llengua. Els futurs atles hauran d'aplicar els mètodes de la sociolingüística per a donar una visió completa de la realitat dialectal, tot i que, si volen valer-se dels seus principis canònics (variables d'edat, sexe, barri, instrucció, estadístiques d'ús), hauran de fer petits atles comarcals o bé comptar amb un equip faraònic si es vol un atles total.

4. VITALITAT DELS DIALECTES

4.1. Que sigui l'últim atles del català fet amb les característiques esmentades no significa que els nostres dialectes hagin desaparegut; és cert que tenim àrees dialectals marcades per l'èxode demogràfic i, per tant, amb minvament o extinció del seu parlar. Però, en general, els dialectes mantenen, a casa nostra, la seva vida, amb evidents interferències amb la llengua dominant i un tímid acostament a la llengua estàndard, a diferència d'altres dominis lingüístics on ja no es pot fer dialectologia; per ex., a la major part de França, substituïda per l'estudi dels regionalismes en forma de substrat del dialecte substitutiu (*dialecte*₂ de Martinet) empeltat al dialecte substitutiu (*dialecte*₁ de Martinet = francès). Els dialectes es mantenen a casa nostra i justament per a evitar la seva absorció per la llengua estàndard (ai, aquest horrible nom d'encuny americà i de ressonàncies industrials!), la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (1990 i 1992) ha fet unes propostes d'estàndard oral, a mig camí entre la solució ajustada a un model comú i la peculiaritat diatòpica, que advoca per un patró mediàtic flexible que, en fonètica i morfologia, d'acord amb criteris d'àmbit geogràfic (general o restringit) i de registre (formal o poc formal), admet opcions alternatives segons els dialectes, com són *caixa/caxa*, *donar/dunar*, *homes/hòmens*, *jo/yo*, *serveix/servix*, i, en canvi, rebutja variants com *pacència*, *aulor*, *vegilar*, *gulla*, *monicipal*, etc., és a dir, uns criteris que, amb els manaments de la llei de Déu, s'enclouen en dos: primer, acceptar les variants arrelades en la tradició de cada dialecte, amb el suport del testimoni dels nostres escriptors, i segon, rebutjar les formes tacades de vulgaritat, resultat d'una evolució del codi parlat (assimilacions, analogies, metàtesis, etc.) sense el fre d'un model escolar.

4.2. Testimoni de la vitalitat dels dialectes i del sentiment d'adhesió i autoestima dels seus parlants són programes radiofònics com el de Ramon

Solsona i Antoni Bassas, *Joc de paraules*,² que abordava temes de llengua, amb to divulgador, oberts a la intervenció, per via telefònica o electrònica, dels radiooients; un dels programes versava sobre mots i expressions que l'oient considerés propis de la seva població: a més de diverses trucades telefòniques, l'emissora va rebre una seixantena de correus electrònics de gran interès, procedents de València, del Principat i de les Balears, amb una informació riquíssima, frondosa, on no falten els mots desconeguts fins avui (*car-pabot* 'cullereta, capgròs', *escalipatxo* 'gripau', *catxumbeca* 'tombarella', *esmoixinat* 'esportellat', *xert* 'tip, fart', *marceca* 'calavera', *narant* 'beneit, ruc', etc.), on apareixen preciosos neologismes que mostren la creativitat dels nostres parlants (*trempador*, *escurça* i *rascador* són els noms de la 'maquineta de fer punta', un *penyic* és la xapa d'una ampolla, *fer maquinada* és 'fer una bugada a màquina', etc.) i on es manifesta una fraseologia variada (*anar sobre el ferro* 'prosperar', *tenir-ne un tou* 'tenir-ne molt', *fer pila*, *fer curquita*, *fer torris* o *fer salera* 'fer campana'). Algú podria dubtar de l'interès i valor de semblants unitats, enquistades en el món rural; podríem respondre que aleshores no li interessa el nostre patrimoni cultural, del qual la llengua és part medullar, i que així com l'ecologia malda per protegir espècies en vies d'extinció, tampoc està malament de practicar amb la llengua el que he anomenat *ecodialectologia*. En tot cas, són mostres, per un cantó, de l'adherència dels parlants a les seves formes pròpies i, per l'altre, de les nombroses llacunes que encara té la investigació dialectal i que, així omplertes, forneixen preciosos materials a la lexicologia, a la història de la llengua i eventualment a una llengua codificada de caràcter participatiu.

5. OBSOLESCÈNCIA DE LA DIALECTOLOGIA «TRADICIONAL»?

No em sé estar de referir-me a la tendència d'alguns lingüistes a minimitzar el valor de les contribucions de la dialectologia tradicional o a considerar obsolets els seus mètodes. Així, per a J. M. Hernández Campoy, autor d'un llibre intitulat *Geolingüística* (1999), els dialectòlegs tradicionals, titllats de «coleccionistas de mariposas», «ignoraban el dinamismo de la sociedad, no evaluaban las posibles interrelaciones de los distintos lugares [?] y la función del espacio se reducía a la representación en mapas de la distribución geográfica de su variación fonético-fonológica, morfo-sintáctica o léxica [?]» (p. ix). Aquest

2. L'emissió es va realitzar durant els anys 2001-2003; Solsona n'ha elaborat un llibre, *A paraules em convides* (Barcelona, 2005).

autor, format en la lingüística anglosaxona, només de passada cita Gilliéron entre els grans autors d'atles i ignora els avenços esplèndids que ha fet la geolingüística romànica en mig segle d'activitat: incorporació de l'etnografia a la cartografia; florida d'atles regionals i temàtics; incorporació de la nova tecnologia als productes cartogràfics; innovació dels atles motivacionals endegada per l'ALE i l'ALiR que a la secció cartogràfica afegeixen volums de comentaris etimològics, semàntics, isoglossics de cada mot; irrupció dels atles parlants, etc. A tota obra no se li pot exigir més que el que es proposava en els seus objectius, explicables dins el marc de la seva època. I el seu valor es jutja pels seus fruits. I els que es cullen de l'arbre de la geolingüística «tradicional», sempre que estigui ben feta, s'ha demostrat que són útils per a la lingüística, i fins i tot saborosos, almenys per a aquells que fruïm estudiant la nostra rica diversitat. No exaltem el nou per a rebaixar el vell. Almenys en dialectologia i en lingüística històrica, res que s'hagi fet anteriorment, si està ben fet, no és inútil.

II

6. COMPARACIÓ DE FORMES A L'INTERIOR DEL DOMINI

Un dels mèrits de la geolingüística és la possibilitat que ens brinda de comparar variants fonètiques, morfològiques i lèxiques dins un mateix domini lingüístic. Aquesta estratègia comparativa condueix a reforçar hipòtesis i a esbrinar l'origen d'un canvi. Vegem-ne uns exemples.

7. L'IMPERFET DE *SER*, [TU] *ÉRETS*

La persona 2 de l'imperfet d'indicatiu del verb *ésser* és, com és ben sabut, *eres*, pronunciat [ˈerəs] o [ˈeres], segons que ens trobem dins el bloc oriental o occidental, respectivament. Però tampoc passa desapercebut a un simple observador dels nostres parlars que també se sent sovint la variant extranormativa *érets*, pron. [ˈerəts] o [ˈerets] (representada al mapa 1 per un triangle), segons l'esmentada procedència dels parlants. La *Flexió verbal* d'Alcover i Moll, ens mostra com aquesta variant dentalitzada s'estén, d'est a oest, des de la costa compresa entre Tortosa i Canet de Rosselló fins al Segre, arribant pel sud a Gandesa, a la Terra Alta (Perea, 1999, vol. 1, p. 599; Navarro. 1996, vol. 1, p. 146). D'on ve aquesta dental? No cal tenir gaire coneixements de lingüística per a intuir que és el resultat d'una analogia amb la persona 2 del present d'in-

dicatiu, *tu ets*, a la qual, d'altra banda, s'han atribuït diversos orígens (Casanova, 1986).³ Però tota hipòtesi necessita una demostració que, en aquest cas, ens proporciona la geolingüística. Efectivament, si contemplem el mapa de l'imperfet, *eres* (vegeu mapa 1), comprovarem que en les àrees on la persona 2 del present d'indicatiu no és *tu ets*, sinó *tu és* o *tu ès* (ribagorçà) o bé *tu eres* (valencià), la dental no fa acte d'aparició i, per tant, no existeix la possibilitat d'una analogia d'aquest so cap a l'imperfet (ni *és*, *ès* o *eres* del present no poden influir sobre *eres* de l'imperfet per mudar-lo en **érets*); en canvi, a l'àrea de *ets* aquesta forma sí que pot arrossegar *eres* cap a *érets*; una excepció, tanmateix, són les Balears on, tot i usar *tu ets*, no tenim **érets* sinó el normal *eres* a l'imperfet, sense dentalització: serà que han restat immunes a la innovació pel caràcter arcaïtzant de les Illes, arrapades a una inveterada tradició; recordem igualment que hi ha localitats principatines que no coneixen la forma dentalitzada o que alternen les dues variants (expressades al mapa per un triangle negre): els designis de l'analogia, com els de la divinitat, són insondables i imprevisibles i, a més, aquella es pot realitzar per camins diferents segons les àrees dialectals (*omplir* → cat. central **omplert*; *sofert* → mall. **sofrit*). No vull deixar de referir-me al valencià que, a causa probablement d'un contacte de llengües, ha substituït *tu ets* per *tu eres*, amb la qual cosa *tu eres*, per sincretisme, és sinònim de *tu ets* i de *tu eres*: la frase *tu ets cristià pero abans eres musulmà* → *tu eres cristià pero abans eres musulmà*, provocant així una homonímia ben enutjosa —salvada pel context: *abans*, en aquest cas—, homonímia que el valencià ha mantingut sense cap reacció profilàctica, contra allò que predicava amb obsessiu fixament Jules Gilliéron o, més a prop de nosaltres, Antoni Griera, amb una dèria semblant i interpretacions a voltes risibles. Una sortida hauria estat —i ara faig dialectologia-ficció— l'adopció de l'imperfet dentalitzat, *érets*, quan convivia *tu ets* (present) - *tu eres* (imperfet), que hauria provocat una fase posterior, diferenciadora de temps, *eres* 'ets' - *érets* 'eres', però una llengua natural no es forja en un laboratori, sinó que és afaïçonada pels mateixos parlants que, a través de contextos, en aquest cas no han experimentat la necessitat d'una desambiguació de les dues persones.

8. VALENCIÀ HA CANTAT 'HE CANTAT'

Sense apartar-nos de l'homonímia, el valencià n'ofereix un altre exemple paradigmàtic en la morfologia verbal. Es tracta de l'auxiliar de primera perso-

3. La proposta més acceptada és la que la fa procedir del llat. *ES TU?*, amb aglutinació de la *t* del pronom i addició d'una *-s* pròpia de la segona persona, *ests*, i ulterior reducció del grup tri-consonàntic (Casanova, 1986, p. 487).

na de *haver*, que és *ha*, i no *he* (*ha fet* ‘he fet’, *ha de fer* ‘he de fer’). Una construcció que a voltes desorienta als qui alternen amb parlants del sud de la Sènia. Quan un diu *Ha fet un bon arròs* sembla que hagi estat la dona o l’amic qui ha elaborat una meravella culinària; però, no, és l’individu qui parla en primera persona. Es tracta d’una característica sobresortint de la morfologia valenciana que els manuals de dialectologia es limiten a esmentar com a característica sincrònica (Veny, 2002, p. 114). Però no se n’ha donat una interpretació diacrònica, que jo sàpiga. Hi he pensat un cert temps i l’explicació que hi dono es basa en la consideració del conjunt de formes en els dialectes occidentals. Si observem el paradigma de present de l’auxiliar *haver*, notarem que les persones 2-6 són *has, ha, ham, hau, han* (per a *ham*, cf. ALDC, Q. 2406 i mapa 2); i bé, la regularització de la persona 1, *he*, sobre la *a* del radical de les altres persones, passant *he* a *ha* semblava fàcil i amb més motiu quan aquest canvi es veia afavorit per la perífrasi *hai[g]* de usual en el valencià septentrional (Morella, Tinença de Benifassà, Tinença d’Alcalatén [Sanchis, [1950] 1993, p. 178] i Q. 2406 de l’ALDC). Com es pot veure al mapa 2, *ham* és altament dominant en valencià (i menys en català nord-occidental), contrastant amb [ɛm, əm] del català oriental. Semblantment, el mallorquí antic ha substituït [jo] *vinc*, evolució normal del llatí VENIO, a través de **vinj*, per [jo] *vénc*, per extensió a aquesta primera persona de la *e* de la resta de persones del present (*véns, ve, vénen*, etc.). Quant a la variant *hi* del català central (*hi fet, hi dit*; «*hi* dividit», «no *hi* vulgut», «n’*hi* introduhit»; Fabra, 1891, p. 5-6), considero que és una variant fonètica de *hai* [əj], resultat d’una tendència monoftongadora d’aquest diftong en [i], com passa en formes dialectals com *forriac* per *forreiac*, *aurions* per *aureions*, *inam* per *einam*, *Mimó* per *Maimó*, *li* per *lei* (la *hi*), *empimentat* per *empaïmentat* (< *empaïmentat*), *igualada* ‘aigualada, rosada’, *igualera* ‘aigualera’, *igol* ‘aigual’, *tuvió* per *tovaió*, *gambairot* per *gambairot*, *viró* per *veiró*, *virat* per *veirat*, *guimella* per *veimella*, *grielles* per *graielles*, *quigut* per *caigut*, etc. (la major part d’exemples procedeixen de la base de dades de l’ALDC).

9. EL GALLIMÓ ‘VERAT JUVENIL’ NO TÉ RES A VEURE AMB EL GALL

Un dels noms del ‘veradó, verat en fase juvenil’ és *gallimó*, acollit per la *Nomenclatura oficial catalana* (Alegre et al., 1992) i incorporat al DIEC (1995), a partir del DCVB que a la vegada ho prengué de Gibert (1913, p. 43) o de Griera (1923, p. 51), qui beu descaradament en aquell ictiòleg. Aquesta forma, canonitzada precipitadament, és inclosa per Coromines (DECat, vol. iv, 291b-300a) dins l’entrada *gall*, on apunta la possibilitat que, atesa la cita de

Segarra d'*Alls i salobre* (p. 41), en un suposat escenari i lèxic empordanès («*gallimons* i sorelló [...] misèria tot plegat»), es tractés d'una ultracorrecció de *gallimós*, hàpax d'Eiximenis, hipotèticament relacionat —florida imaginació!— amb *GALLUS MORSUS* «en un sentit» —diu Coromines— «allusiu al gall dèbil que el gall de brega li ha llevat la cresta d'una tremenda picada o mossegada», possible congènere de *gallimarsot*. La relació de l'humil peixet amb el gall i la seva cresta denota una vegada més la llacuna que en aquest camp semàntic de la fauna marina posseïa el nostre gran etimologista. És una mostra de com, a falta d'informació documental i sobretot dialectal, la imaginació pot volar sense fre i arribar a inversemblants propostes. En el nostre cas, justament la recollida de variants locals de 'veradó' ens posa en el bon camí. Efectivament, de Cotlliure al Barcarès,⁴ se'n diu *guillemó*, igual que a Roses i Cambrils, *gallimó* a Tarragona i *guillem* a Vilanova i la Geltrú,⁵ on alterna amb *veradó* (LMP; Huguet, 1991, p. 175). Es tracta d'un ictiònim d'origen antroponímic, *Guillem* (< germ. WILHELM), de caràcter pintoresc, com passa amb els noms d'algunes espècies, generalment petites, com *sanxo* 'morralet, sepiola rondeletti' [l'Escala, LMP], *tomàs* 'peix de plata' (la Vila Joiosa; Llorca, 1998, p. 791), *mariquita* 'sardina petita' (Llofriu; Griera, 1923, p. 57) o com el gallec *tomás* 'peix de plata; *Argentina sphyraena*; *Argentina silus*', *beltrán* 'bròtola de fang; *Phycis blennioides*', *casimiro* 'bavosa roja; *Blennius gattorugine*' (Ríos Panisse, 1977, p. 216, 415 i 381, respectivament).⁶ Com que s'aplica el nom a l'estat juvenil del verat, el diminutiu havia de fer acte de presència, i així, al costat de *guillem*, va sorgir *guillemó*⁷ (com de *verat*, *veradó* o *veradell*), tramudat per metàtesi en *gallimó*; no pot procedir de l'antroponim germànic *Guillamon* (< WILLIMUND), perquè 1) tenim l'evident primitiu *guillem* (< WILHELM) i la documentació testifica que *guillemó* n'és un derivat: «en *Guillemó* Rosseylló, fill d'en *Guillem* Rosseylló» (cf. Veny, 1996, p. 35-36),⁸ i 2) perquè WILLIMUND ha donat *Guillamon*, que viu com a nom i cognom, com RAGINMUND > *Ramon*, SIGISMUND > *Segimon*, etc.⁹

4. Informació de J. L. Valls, que agraeixo vivament.

5. Dit també del *bis* (*Scomber japonicus*) en estat juvenil (Huguet, 1991, p. 27).

6. Vet aquí altres noms expressius aplicats a peixos petits: *peix sense sang* 'joell', *patoia* 'sardina petita', *tombanavios* 'sardina petita'; *patum* «tota casta de peix petit» (Sant Feliu de Guíxols [Griera, 1923, p. 63]; *quinto* 'veradó' (l'Escala; LMP).

7. Igualment el cognom *Gallémí* (< *Guillamí*), un altre diminutiu de *Guillem*.

8. Aquest procediment de donar al fill el nom del pare en diminutiu és freqüent; per ex.: «*Astorino* fill den Guerau del Aztor» (a. 1394, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 1977, p. 434).

9. En els *Llinatges* de Moll (1982, p. 111) caldria separar *Guillemó* de *Guillemon*, *Guillamon*, *Guillamont*, perquè el primer és diminutiu de *Guillem* (< WILHELM) mentre que els altres deriven de WILLIMUND.

Per un camí semblant, l'observació de variants diatòpiques m'ha permès de desvelar el petit misteri etimològic d'algunes altres espècies marines, de les quals m'he ocupat extensament en altres llocs: el *penegal*, gràcies al coneixement de la variant *serrà pelegal* o *pelegal*, em va acostar per un sender fàcil a un derivat de PELAGUS, *pèlec*, amb el sentit de 'mar profunda, alta mar', per tal com el peix en qüestió viu a gran profunditat, i, de passada, vaig poder demostrar que PELAGUS ha estat en llatí un mot popular, contra el que afirmaven il·lustres llatinistes (Veny, 1977).

10. INTERDIALECTOLOGIA

10.1. L'estratègia comparativa, la visió global de la múltiple realitat dels dialectes és útil per a la lingüística històrica, per a l'etimologia i per a la recerca motivacional (un bon romanista no pot renunciar al sentit històric de la llengua), però també es revela profitós per a posar en relleu les relacions entre els dialectes, a voltes els més allunyats. És sabut que *eixir* era mot pancatalà fins que *sortir*, havent perdut el sema 'impetuosament, amb força', es va imposar a l'àrea central del domini, mentre que s'ha mantingut *eixir* al País Valencià, la Franja i el Rosselló. D'altra banda, València es dona la mà amb Mallorca amb mots com *torcar*, *cementeri*, *calces* 'mitges', *tort* 'borni', *llambroix* 'botavant', *granera* 'escombra', *arena* 'sorra', *fus* 'fos', etc., que usava Bernat Metge a Barcelona; el Rosselló i València comparteixen *eix* 'fusell'; Mallorca i l'Alguer s'uneixen a través de mots com *fadrí* 'solter', *forqueta* 'forquilla' o *flastomar* 'renegar' (Veny, 1959-1960); i Eivissa i València s'agermanen més amb mots com *palometa* 'papallona', *jupetí* 'armilla', *aliacrà* 'fel sobreixit', *amprar* 'manllevar', *colp*, etc. (Veny, 1999, p. 102-106).

10.2. Testimonis tots d'una antiga unitat que factors externs i interns han anat renovant així com produint algunes esquerdes en el primitiu bloc quasi unitari. La geolingüística i la documentació ens en donen compte d'una manera clara. A les Balears hi ha hagut per part de certs grupscales la fal·làcia d'intentar declarar el balear una llengua diferent de la resta del català, vertebrada —cras error!— en una deliquescents base mossàrab i han maldat per fer llistes opositives on s'afronta el català (de Barcelona) al balear (o mallorquí). En aquesta llista sol aparèixer *gat* com a català oposat a *moix* com a balear, apreciació inexacta, car *gat* és mot corrent en eivissenc i, a més, a Mallorca encara hi ha expressions on el mot es troba fossilitzat (*gatvair* és un nom de peix, *forat des gat* 'gatonera' es diu encara a Sineu), perviu amb un ús metafòric en *gat* 'borratxo' o sobreviu en parèmies com *gat escaldat d'aigua freda tem*; a més, *moix* no té res a veure amb l'àrab, com pretenen alguns que han vist una semblança amb variants paral·leles del nord d'Àfrica (*muix*,

mix),¹⁰ sinó que és un mot expressiu, força modern, basat en la manera de cridar el fèlid: «mox mox, moxa moxa» —diu Figuera (1840)—, «paraules amb que cridan es moxos» i, a més, *gat*, *gata* tenen una entrada en aquest diccionari amb un tipus de definició que ens fa somriure, però que ja trobem al *Vocabolario* de la Crusca (1724): «Animals ben coneguts»; semblantment, obeint al mateix impuls expressiu, en terres alacantines es crida el gat dient *muix muix* i al Principat *mix mix*, origen de *mixo*, *mixa*.

Cal insistir en un fet i és que moltes formes avui considerades diferencials de les Balears eren corrents al Principat. *Nirvis* ‘nervis’, *defora* ‘fora’, *acurçar* ‘escurçar’, *buidar* ‘anar-se’n, deixar un lloc’, *xapar* ‘partir’, *banyar-se* ‘mullar-se’, *més o manco* ‘més o menys’, *devesell* ‘devessall, pluja torrencial; gran soroll (mall.)’ són corrents en Jeroni Pujades (s. xvii) (Casas Homs, 1975),¹¹ que era de Barcelona i havia passat quatre anys a l’Empordà. Les Illes, que van rebre aquests mots dels colonitzadors, han mantingut fidelment aquestes variants per la seva tendència estagnant.

11. POLIMORFISME ANTIC > SELECCIÓ MODERNA

I sobretot hem de tenir en compte el polimorfisme lèxic, fonètic o morfològic que freqüentment es donava en la llengua antiga, reflectit en els documents del passat. És a dir, varietat de formes en convivència. Resulta que d’aquestes una s’imposa o destrona l’altra o bé una d’elles es decanta cap a un altre sentit. Si mirem el mapa 166. *Verola* de l’ALDC (cf. mapa 3), comprovem que *pigota* s’estén pel català occidental, especialment el País Valencià, les Illes i el Rosselló (aquí amb la variant *picota*, de probable segell occità), mentre que en català central priva *verola*; poblacions de transició entre català oc-

10. Baltasar Porcel (*La Vanguardia*, 20 juliol 03), havent sentit «moix» d’una parlant berber, dedueix que constitueix un mot importat pels berbers que es van instal·lar a Mallorca arran de la conquesta de l’illa. Si fos així, sembla que en tindriem alguna constància escrita anterior al s. xviii, al costat de *gat*, que és l’única forma que trobem. El fet que en àrab del Marroc i d’una part d’Algèria, trobem *mix* i *muix*, com m’informa amablement Lluís Polanco, tant per a designar aquest fèlid com per a cridar-lo, abona —crec— la meua interpretació; la mateixa duplictat semàntica coneix el basc *mits*, *mitsina* (Azkue), d’evident origen onomatopèic, així com el castellà de Jalance (València) *moso*, *mosa* (Poveda i Piera, 1997). Quant a *musio*, que apareix en sant Isidor i que relaciona amb els ratolins, segons una amable informació de X. Ballester, deu tractar-se més aviat de la lexicalització de la forma onomatopèica, sense que tingui a veure amb les formes actuals pel que fa al seu origen.

11. Algunes citacions: «se alvorotà lo mar [...] y ab son ímpetut rompé lo llens del bastió o baluart de la Dreçana que mira a la mar, *xapant-lo* com una magrana» (a. 1603, vol. i, p. 258); «poch *més o manco*» (a. 1604, vol. i, p. 269); «se acabà la processó solemnement sens *banyar-se* algú» (a. 1604, vol. i, p. 365).

cidental i català oriental utilitzen els dos mots. Però aquesta divisió actual tan clara no ho era segles enrere, car l'esmentat Pujades usa *pigota* i *verola* com a sinònims: «personas grans que's morian de *pigota o varola*», «morí de la corrença de la *pigota o varola*» (any 1608; *ap.* Casas Homs, 1975, vol. II, p. 67). El català occidental i el balear, amb l'alguerès, han apostat per *pigota* referit tant a les persones com als animals; el català central, en canvi, ha centrat *verola* en la malaltia humana i, quan es coneix *pigota*, és per a designar la dels animals (Ripollès, Garrotxa) o la marca que deixa la seva vacuna (Bellpuig; Veny, 1959-1960, p. 48).

Però altres vegades assistim al triomf d'una de les variants polimòrfiques, triomf diferent segons la varietat dialectal. El cardinal *dos* tenia en els orígens de la llengua una forma de femení, *dues*, procedent del llatí *DUAS*: *dos galls*, *dues gallines*. Avui a Mallorca i Menorca tenim *dues* enfront de *dos* femení d'Eivissa (vegeu mapa 4). Però la situació de la llengua antiga no era la d'avui, segons ens ensenya la documentació: a *dues raspes* o *dues lliures* del s. XV succeeixen *dos camisses* (1585), *dos paellas* (1604), *dos quarteras* (1604), *dos fonts* (1644), *dos cadiras* (1673), *dos coronetas* (1682), *dos horas* (1682), *dos mulas* (1709), etc., amb alternança amb *dues* (Veny i Massip, 2005). La presència tan sovintejada de *dos* femení, al costat de *dues*, sembla que ha de correspondre a un ús oral de les dues formes en qualitat de polimorfisme, com encara avui s'observa en les localitats, especialment de transició, del català continental (25, 26, 33, 37, 52, 103 i 105; vegeu mapa 4), fins que a la llarga s'imposa la forma etimològica *dues*. En eivissenc i català occidental, en canvi, després d'una etapa de convivència, ha triomfat *dos* com a femení, que sens dubte ha de tenir relació amb el caràcter invariable dels cardinals que el segueixen (*tres*, *quatre*, *cinc*, *sis*, etc.); si diem *tres vaques*, per què no dir *dos vaques*? Resumidament:

dos m. / *dues* f. → mall. i men. *dos* m. / *dues* f.
eiv. *dos* m., f.

12. COMPARACIÓ DE FORMES AMB L'EXTERIOR DEL DOMINI

És evident que les llengües no viuen isolades en una campana de vidre o envoltades de cel·lofana, sinó que estan rodejades d'altres llengües que, per raons de veïnatge, de comerç o de prestigi poden prestar alguns dels seus elements. La geolingüística ajuda a esbrinar detalls d'aquests préstecs o manlleus, a fer llum per via comparativa sobre fenòmens inexplicats o a subratllar l'originalitat d'un mot o un semantisme enfront de la resta de llengües.

13. PERSONALITAT DEL CATALÀ DINS LA ROMÀNIA

13.1. És una tendència humana valorar allò que creiem exclusiu d'un individu, d'un grup. En la llengua passa el mateix. Els problemes ortogràfics de la *ll* i la *l* geminada van ser resolts amb un punt volat per a aquest darrer cas (*ll*), la raresa del qual va provocar, en l'Espanya profunda, una lectura del cep anomenat *xarello* com «xarel.diez». Però, anant a aspectes menys convencionals, és sabut que el català ha heretat, per via popular, un bon nombre de mots llatins en exclusiva: *IGNORARE* > *enyorar*, *PISTRICE* (interferit amb *PISTRIX*) > *pestriu*, etc. O que el llatí *CANDELABRU* ha donat el fr. i occ. *candelabre*, el cast., port. i it. *candelabro*, mentre que la variant *CANDELOBRU* només perviu en el cat. *candelobre*, *canelobre*, transmès al sard *candalóbru* (DECat, vol. II, p. 470, *a* i *b*). Igualment sembla que *bleixar* 'respirar afanyosament' és mot exclusivament català, especialment del nord del Principat i el seu origen és incert (DECat, vol. I, p. 846b-847a). Passant a la semàntica, els materials de l'ALE ens il·lustren sobre l'originalitat catalana en una de les designacions de la nora, la *jove*; l'única llengua europea que se serveix d'aquest semantisme és el català, amb alguns parlars aragonesos, relacionat amb la convivència, en una tradició rural, de l'hereu i la seva dona amb els pares d'aquell: calia distingir la «mestressa vella» de la «mestressa jove» o, simplement, *la jove*.

13.2. Tanmateix, altres vegades el confrontament de formes populars —no de l'estàndard— d'una llengua amb les equivalents d'una altra subratlla el fort parentiu històric que amaga la llengua codificada; així, si prenem com a punt de referència el castellà de La Bureba, del cor de Castella, ens portarem sorpreses en comprovar que allà diuen *bufa* i no *vejiga*, *esquena* i no *espalda*, *beleda* i no *acelga*, *corte* i no *pocilga*, etc., mots ben afins al català i que mostren el fons romànic compartit per les dues llengües (Veny, 1986, p. 66).

14. RECURS AL PORTUGUÈS: L'ÈTIM DE *BAILA*

L'estratègia contrastiva, la contemplació dels fets catalans a la llum de la lingüística romànica ajuda sovint a dissipar les ombres que enfosqueixen certs problemes de la lingüística històrica catalana. I recíprocament, les dades catalanes poden fer llum sobre aspectes diacrònics d'altres llengües romàniques. Com a exemple, em permetré de resumir aquí el resultat d'un dels meus treballs ictionímics. La *baila*, nom valencià i andalús del *Dicentrarchus punctatus*, també dit *llobarro pigallat*, va ser interpretat per Coromines com a procedent de *LUPAIRA*, derivat del llatí *LUPUS*, que s'hauria anomenat així per la voracitat d'aquest peix (per això es diu *llop* o *llobarro* una altra espècie de la mateixa família, el *Dicentrarchus labrax*); a partir de *lobaira*, amb una de-

saglutinació del suposat article i en el marc del món mossàrab (on el diftong *ai* se sol mantenir, cf. el topònim val. *Llombai*), la idea es cobria d'una certa versemblança. Tanmateix, si continuem explorant les variants d'aquesta espècie per la costa portuguesa, trobem *vaira*, *avaira*, *varja*, etc. amb *v* labiodental, formes que invaliden l'ètim proposat per Coromines i que, en canvi, ens acosten al llatí *VARIA* aplicat a un cos tacat, pigallat, com és el de la nostra *baila* (cf. *gatvaire*), passat a *vaira* amb manteniment del diftong en una llengua de grup com és la dels pescadors, i amb un lambdacisme de la vibrant (> *vaila*) que no és gens estrany al català (*cabilons* 'cabirons', *sajolida* 'sajorida', *xolís* 'xorís', etc.). Per si fos poc, tenim documentada *vaira* en 1722 com a denominació inequívoca del peix en qüestió a la costa de Llevant. El pas *vaila* > *baila* s'explicaria pel betacisme de la costa principatina i el caràcter migratori del mot cap a les costes meridionals (Veny, 1993). Una mostra de la necessitat de traspasar fronteres per tal de rompre obstacles i apropar-nos a la veritat científica.

15. COMPARACIÓ AMB L'ARAGONÈS

L'aragonès és una llengua d'adstrat que cal tenir en compte en relació amb el català, més del que s'ha fet fins fa poc. Recordem que a la Franja tenim uns dialectes híbrids, propis d'una àrea de transició que estan entre el català i l'aragonès, que, com a parlars constitutius, representen *grosso modo* l'evolució del llatí en aquelles àrees. I que és apassionant estudiar-los. Recordem també que alguns mots que alberga el valencià són resultat de la colonització aragonesa antiga i moderna, més que d'un evanescent mossarabisme (vegeu, per ex., *gemecar*; Veny, 2002). Però no em vull referir a aquests aspectes. Vull il·lustrar amb un exemple que la fase evolutiva semàntica d'un mot que en la llengua pròpia suposem que es va donar és encara viva en una altra llengua, l'aragonès en el nostre cas. Es tracta del mot *canalla* 'conjunt d'infants; infant' que sobta a parlants baleàrics, perquè a les Illes, com definia el mot el lexicògraf mallorquí Figuera (1840), significa «Gent bâxa y de màl prosehiment. [cast.] Canalla». Si algú estava temptat d'atribuir al castellà una tal forma, cal desenganyar-lo amb els següents arguments: 1) el mot deriva d'un collectiu llatí, derivat de *CANIS* 'gos, ca', *CANALIA*, que del significat primer de 'conjunt de cans' ha passat a 'conjunt de nens' i 'nen', mot que en algunes poblacions del català central es pronuncia *canaia*, amb tractament patrimonial del grup -LJ- (com *paia* < *PALEA*, *ai* < *ALLIU*, etc.; cf. *canaiot* 'xicot' a Gósol; DECAt, vol. II, p. 364a); 2) per la profusió de parèmies formades amb aquest mot: «Lo que s'aprèn de canalla, sols se deixa amb la mortalla»; el significat es repeteix en dialectes dels Alps, retoromànic i castellà antic. Però el pas de 'conjunt de

cans' a 'conjunt de nens' s'ha fet sens dubte a través d'un pont semàntic que és el de 'mainada moguda, esvalotada, agitada tumultuosament', sema absent del vocable català però que trobem en aragonès: el mapa 1160 de l'ALEANR, amb l'enunciat «chiquillería alborotada» (vegeu mapa 5), conté moltes respostes *canalla*; el cast. antic també ha conegut aquest significat: «Hez del pueblo / Se dice también por burla a los muchachos que enredan o meten mucho ruido. Se aplica a uno o a muchos en plural o singular» (Terreros, 1786).¹² Cal recordar que una sèrie de mots aplicats als nens o joves són resultat d'un ennoblement semàntic a causa de l'àmbit familiar en què s'han desenvolupat: *al·lot* < *arlot* 'home de mala vida', mall. *bergant* 'jove' (< 'persona de pocs escrúpols'), *bordegàs* 'xicot' (< derivat de *bord*), *farda* 'mainada, conjunt d'infants' (al Pallars encara té sentit pejoratiu), etc. El canvi no ha de ser gaire antic. El primer lexicògraf que, si no m'erro, introdueix aquest significat és Labèrnia (1839).

16. CONGÈNERES ANTICS CATALÀ-CASTELLÀ: *CADALDIA*

Altres vegades la comparació fructuosa es pot fer entre elements de l'estadi antic de dues llengües. No disposem d'atles de la llengua medieval, com va intentar fer Baldinger (1955) o ha portat a terme l'holandès A. Dees (1980, 1987) per al francès del s. XIII basant-se en documents ben datats i localitzats que li han permès la cartografia de les dades recollides. Però la pràctica interlingüística puntual sí que és possible i necessària. Un exemple. En català antic trobem *cadaldia* 'cada dia', adverbi qualificat a tort de «vulgarisme» pel DCVB i que, d'altra banda, no és objecte d'explicació. En les meves lectures d'obres antigues vaig topar amb aquesta forma, i us he de confessar que ignorava d'on sortia aquella *l* intrusa. La llum va venir de la descoberta de construccions paral·leles del castellà antic: «el capellan que anda con el cotidianamente & le dize las oras *cadaldia*» (Siete Partidas); «unos de los dichos abades son perpétuos, otros trienales y otros se eligen *cada un año*» (Covarrubias, p. 24). Ens trobem davant un ús amb quantificador universal seguit d'article definit o indefinit que té paral·lelismes en català antic: «Lo càlzer major que servex *cadaldia*» (any 1578), «*cada u element* [...] sia de natura corporal» (Llull) (*ap.* DCVB, s. v. *cadaldia* i *cada*, respectivament). Tenim documentació del s. XVI i XVII i el DCVB el recull vivent a Pineda, probablement ja lexicalitzat. Tot això no havia de passar desapercebut a la sagacitat de Coromines (DCECH i DECat).

12. Vegeu semblantment el mot garrotxí *borinot* «Aplicat a un marrec, un noi petit (nen) que es belluga molt» (Monturiol i Domínguez, 2001).

17. COMPARACIÓ D'ALTRES LLENGÜES AMB EL CATALÀ: NOMS DEL PARDAL

Altres vegades són les variants catalanes les que, per via comparativa, ofereixen solucions als interrogants plantejats en altres llengües. És sabut que el pardal, *Passer domesticus* (i altres espècies de la mateixa família) coneix en català uns noms bàsics: *pardal* al Principat i al Rosselló, *teulader* a Mallorca, *teuladí* i *teulat* a València. *Teulader* és reducció de *pardal teulader* (pardal que habita les teulades) a causa de l'associació obscena que es féu a l'Illa, per via metafòrica, amb el membre viril, però el pardal ornitonímic es va usar almenys fins al s. XVIII: en un document de 1790 (*ap.* Bover i Rosselló, 2003, p. 159) trobem «pardalets de garriga» enfront de «gorrions»; noteu la substitució eufèmica, *gorrió* (del cast. *gorrión*), probablement feta ja a la ciutat enfront del manteniment del nom tradicional per a l'espècie del camp (*pardalets*).

Observant els noms en altres llengües, el determinant al·lusiú a la teulada com a hàbitat d'aquesta espècie es troba en port. *pardal de tilhado, tilhadeira*, occ. *mu[ʃ]o t toe* «mouchon de toit» 'ocell de teulada', *towlia, towlisié*, de TEGULA + suf. -ANTE i -ARIU respectivament. La variant cat. *torrodà, torredà* (< *TURRITANU) 'que habita les torres' té un semantisme semblant en el port. *pardejo da torre*. Una altra motivació és l'onomatopeia basada en el cant, el crit de l'ocell, que explica les formes dialectals catalanes *txareu, txarau, txeu*, absents per cert del DCVB i recollides en l'ALDC, i també la normativa [*pardal*] *xarrec*. Per als col·legues que van preparar la síntesi portuguesa d'aquests noms per a l'ALiR, la variant port. *chareu* [ʃa'rew] resultava obscura, etimològicament opaca (Gargallo i Veny, 2005). L'evidència de l'onomatopeia en el cas dels noms catalans crec que s'imposa i, per tant, el mot portuguès ha d'obeir al mateix estímul lexicogenètic: és bonic de constatar que dues llengües extremes laterals de la Península resten unides per l'onomatopeia. Afehim-hi als exemples esmentats el sard [krukku'leu] i [kruk'kutʃu], homonimitzacions formals condicionades per l'onomatopeia, com l'occ. [tʃa'rat] a partir de [pa'rat] (< *PASSERATTUM), l'occ. [ʃi'rək] a partir de [paʃi'rək] (< *PASSEROTTUM) i mots considerats d'etimologia dubtosa o inexplicada, que recobren la seva motivació a la llum de l'onomatopeia, com podrien ser l'it. [sanitʃa'ren], llengua d'oïl [kjav] i [tʃi'ru], francoprovençal [beske'kje]. Recordem que el cant de l'ocell varia segons l'espècie (*Passer domesticus, Passer montanus, Petronia petronia*), segons la circumstància (reclam, en vol nupcial, etc.) i, per tant, també la seva onomatopeia, com varia la imitació que fan les diverses comunitats lingüístiques d'un mateix cant (enfront del català *quiquiriquí* tenim l'anglès *cock-a-doodle-doo*). Es tracta, tanmateix, de meres hipòtesis suggerides per la comparació de formes, que han de ser confirmades pels especialistes de cada domini lingüístic.

III

18. CONCLUSIONS

En relació amb el tema que avui ens ha reunit, sobre continuïtat o alternativa en la metodologia de la recerca dialectològica, em decanto per la continuïtat renovada, tot respectant els camins oberts per altres mètodes i en el benentès que en el camp de la llengua no existeix la perfecció: es cobreixen llacunes, però se n'obren d'altres; a velles deficiències succeeixen noves deficiències.

Quant a la meua intervenció, m'he mogut en el terreny de la dialectologia centrada en la contribució dels dialectes, especialment en la seva vessant geolingüística, a l'aclariment de l'origen del canvi morfològic i lexical. L'analogia és el factor que explica el pas de *eres* a *érets* i del valencià *he fet* a *ha fet*. Pel que fa al lèxic, he demostrat —crec— que els *gallimons* estan lluny dels *galls* i que les *bailes* estan renyides amb els *llops*; que els dialectes són testimoni d'una anterior i més forta unitat, on alternen variants que aquells han simplificat en una forma única; que el català té la seva personalitat dins el conjunt romànic i que la comparació interromànica, antiga i moderna, aclareix canvis fonètics, etimologies i processos semàntics que resultaven obscurs o poc clars (*cadaldia*, *xareu*, *canalla*). En suma, que l'estudi de les papallones verbals, dissecades o en bosquívol llibertat, objecte del nostre enamorament, contribueix qui-sap-lo al progrés de la lingüística de la variació diatòpica i diacrònica.

BIBLIOGRAFIA

- ALC = GRIERA, Antoni. *Atlas lingüístic de Catalunya*. Barcelona, 1923-1964. 8 v.
 ALE = *Atlas Linguarum Europae*. Vol. I, 1 - I, 5: *Cartes et Commentaires*. Assen: Van Gorcum, 1983-1990.
 ALEANR = ALVAR, Manuel. *Atlas lingüístico y etnográfico de Aragón, Navarra y la Rioja*. Saragossa, 1979-1980. 12 v.
 ALEGRE, Montserrat; LEONART, Jordi; VENY, Joan. *Espècies pesqueres d'interès comercial: Nomenclatura oficial catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. TERMCAT, 1992.
 ALiR = *Atlas Linguistique Roman*. Vol. I: *Présentation*. Roma, 1996; Vol. I: *Commentaires*, Roma, 1996; Vol. II.a: *Commentaires*, Roma, 2001.
 ALPI = [NAVARRO TOMÁS, Tomás]. *Atlas lingüístico de la Península Ibérica*. Vol. I. Madrid, 1962.
 AZKUE, Resurrección María de. *Diccionario vasco-español-francés*. Bilbao: La Gran Enciclopedia Vasca, 1969.
 BALDINGER, Kurt. «Problèmes relatifs à un atlas lexical du français médiéval (ALFM)».
 A: BADIA, A. M.; GRIERA, A.; UDINA, F. [ed.]. *VII Congreso Internacional de Lin-*

- güística Románica* [Universitat de Barcelona, 7-10 abril 1953]. Vol. II: *Actas y memorias*. Barcelona, 1966, p. 585-589.
- BOVER, Jaume; ROSSELLÓ, Ramon. *La falconeria a les Balears. S. XIII-XV*. Mallorca, 2003.
- CASANOVA, Emili. «Evolució de la segona persona del singular del present d'indicatiu del verb *ser* en català». A: VENY, J.; PUJALS, Joan M. [ed.]. *Actes del Setè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986, p. 467-493.
- CASAS HOMS, Josep M. [ed.]. *Dietari de Jeroni Pujades*. Vol. I. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975.
- CHAMBERS, J. K.; TRUDGILL, Peter. *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.
- COVARRUBIAS, Sebastián de. *Tesoro de la lengua castellana*. Madrid: Turner, 1979 [1a ed., 1611].
- Crusca = *Vocabolario degli Accademici della Crusca compendiato da un Accademico Animoso*. Venècia: Lorenzo Baseggio, 1724.
- DCVB = ALCOVER, A. M.; MOLL, F. de B.. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca, 1930-1962. 10 v.
- DECat = COROMINES, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial: La Caixa, 1980-1991. 10 v.
- DCECH = COROMINES, Joan; PASCUAL, José Antonio. *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid: Gredos, 1980.
- DEES, Anthonij. *Atlas des formes et des constructions des chartes françaises du XIIIe siècle*. Tübingen: Niemeyer, 1980. (Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie; 178)
- *Atlas des formes linguistiques des textes littéraires de l'ancien français*. Tübingen: Niemeyer, 1987. (Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie, 212)
- DIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona; Palma de Mallorca; València, 1995.
- FABRA, Pompeu. *Ensayo de gramática de catalán moderno*. Barcelona: L'Avenç, 1891.
- FIGUERA, Pere Antoni. *Diccionari mallorquí-castellà*, Palma de Mallorca: Esteva Trias, 1840.
- Flexió* = *La flexió verbal en els dialectes catalans*. Materials recollits per Mn. Antoni M. Alcover, recopilació i sistematització, pròleg i notes per Francesc de B. Moll, *Anuari de l'Oficina de Lingüística i Literatura*, núm. 2 (1929), p. 73-184; núm. 3 (1930), p. 73-168; núm. 4 (1931), p. 9-104; núm. 6 (1932), p. 9-72 (cf. PEREA).
- GARGALLO, José Enrique; VENY, Joan «Synthèse romane de 'moineau'». A: *Atlas linguistique roman*. Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 2005. [En premsa]
- GIBERT, Agustí M.. *Fauna ictiològica de Catalunya*. Barcelona, 1913.
- GRIERA, Antoni. «Els noms dels peixos dels mars i rius de Catalunya», *Butlletí de Dialectologia Catalana*, núm. 11 (1923), p. 33-79.
- HUGUET, Alicia. *Catàleg d'espècies d'interès pesquer a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1991.

- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I: Fonètica*. Barcelona: IEC, 1990.
- *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, II: Morfologia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1992.
- LABÈRNIA, Pere. *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Hereus de la V. Pla, 1839.
- LLORCA IBI, Francesc X. *El llenguatge mariner de la comarca de la Marina* [Tesi doctoral]. Universitat d'Alacant, 1998.
- LMP = ALVAR, Manuel [dir.]. *Léxico de los marineros peninsulares*. Madrid: Arco/Libros, 1985-1989. 4 v.
- MOLL, Francesc de B.. *Els llinatges catalans (Catalunya, País Valencià, Balears): Assaig de divulgació científica*, Mallorca: Moll, 1982.
- MONTURIOL, Joaquim; DOMÍNGUEZ, Eloi. *El parlar de la Garrotxa*. Girona: Ràdio Olot, 2001.
- NAVARRO GÓMEZ, Pere. *Els parlars de la Terra Alta: 1. Estudi geolingüístic; 2. Atlas lingüístic de la Terra Alta (ALTA)*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1996.
- PEREA, M. Pilar. *Compleció i ordenació de la Flexió verbal en els dialectes catalans d'A. M. Alcover i F. de B. Moll*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1999. 2 v.
- PLIM = Vegeu SAPON
- POVEDA, José Vicente; PIERA, Salud. «A tranchas marranchas». *El habla tradicional de Jalance*. Jalance: Ayuntamiento, 1997.
- RÍOS PANISSE, M. del Carmen. *Nomenclatura de la flora y fauna marítimas de Galicia: I. Invertebrados y peces*. Vigo: Universidad de Santiago de Compostela, 1977. (*Verba: Anuario Gallego de Filología*; annex 7)
- SANCHIS GUARNER, Manuel. *Gramàtica valenciana*. Edició a cura d'Antoni Ferrando. Barcelona: Alta Fulla, 1993 [1a ed., 1950].
- SAPON, Stanley M. *A pictorial linguistic interview manual* [PLIM]. Columbus, Ohio, 1957.
- TERREROS, Esteban de. *Diccionario castellano con las voces de ciencias y artes*. Madrid: Viuda de Ibarra, 1786.
- VENY, Joan. «Paralelismos léxicos en los dialectos catalanes». *Revista de Filología Española*, núm. 42, p. 91-149; núm. 43 (1959-1960), p. 117-202.
- «Problemas de ictionimia catalana». A: *Actas del V Congreso Internacional de Estudios Lingüísticos del Mediterráneo*. Madrid, 1977, p. 317-329.
- «Origine de l'ichtyonime hispanique *baila* 'dicentrarchus punctatus'». A: HILTY, G. [ed.]. *Actes du XXe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*. Vol. IV. Tübingen, 1993, p. 763-773.
- *Onomàstica i dialectologia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.
- *Aproximació al dialecte eivissenc*. Mallorca: Moll, 1999.
- «Sobre el valencià *gemecar* 'gemegar'». *Caplletra*, núm. 32 (2002), p. 143-155.
- *Els parlars catalans: (Síntesi de dialectologia catalana)*. Mallorca: Moll, 2002 [1a ed., 1978].
- VENY, Joan; MASSIP, Àngels. «Diacronia i diatopia en el català baleàric segons dades del Corpus *Scripta i projecció dialectal*». A: *Actes del Colloqui sobre Sintaxi Històrica Catalana* [La Nucia, 12-14 novembre 2001], 2005. [En premsa]